

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационния труд на Антон Иванов Генов "Скални светилища от Рило-Родопския масив. Семантични и функционални аспекти"

за присъждане на образователната и научна степен „ДОКТОР” в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата”

от доц. д-р Алексей Милков Гоцев, Секция по Тракийска археология, Национален Археологически институт с музей при БАН; хоноруван преподавател в катедра „История” и катедра „Културология” на ЮЗУ „Неофит Рилски”, назначен за член на научното жури със заповед № 3300/07.12.2016 г.

Предлаганият дисертационен труд се състои от 368 страници текст, списък на литературата (общо 375 заглавия), илюстративен материал и списък на публикациите на автора по темата на дисертацията.

В настоящата дисертация се разглежда един твърде сложен проблем, който от дълго време стои пред проучвателите. Едва през последните години сме свидетели на известен напредък при опитите да се отговори на най-важните въпроси, които поставят подобен тип археологически обекти - а именно кой, кога, защо и по какъв начин е сътворил подобен тип паметници, които съвсем условно можем да наречем "мегалитни светилища". Още в самото начало на изследването сме изправени пред един терминологичен въпрос който съвсем не е маловажен, защото много трудно се намира термин, който да определи скалните светилища и да ги отграничи от останалите археологически обекти - като методика на проучването и водещи функционални характеристики, най-малко.

Сложността се засилва и от комплексния характер на проучваните феномени, които включват, а често и съчетават, твърде разнообразни характеристики. Как да обобщим обекти, които се състоят от различни формирания от големи, често огромни, скални масиви, впрочем обективно трудно определими като директни следи от човешка дейност. Още по-сложен е въпросът със различните скални изсичания - разположени върху хоризонтални или вертикални равнини, с най-различна форма, размери, ориентация. Често те са в сложни комбинации помежду си, образуват отделни групи или са части от сложни

комплекси. С известна доза условност към тези паметници може би следва да се присъединят и различните графити, които се откриват върху скалите и много често техният произход и изображение са твърде дискуссионни. Принос на автора е включването на всички тези елементи в анализа, като се подчертават водещите им характеристики - мегалитни конструкции и скално изсечени обекти.

На кардиналния въпрос що за паметници са скалните феномени, авторът приема, че най-вероятно сме изправени пред културни дадености и реликти от прилагането на различни култови практики, които са обект на неговото проучване.

Още в самото начало на разглеждането на мегалитните комплекси става ясно, че чисто археологическите методи не могат да обхванат цялостно проблематиката на този тип паметници. Налага се прилагането на комплексен подход по отношение на тях и докторантът много правилно се е ориентирал в това отношение. Само съчетаването на методи от различни науки - археология, етнология, културология, археоастрономия, геоморфологията, данни от точните науки и пр. ще ни доближи до обяснението за съществуването и предназначението на подобни културни феномени.

По въпроса за хронологическите граници на разглежданите паметници следва да се каже, че проблемът е много сложен и естествено не би трябвало да се очаква неговото разрешаване в рамките на един дисертационен труд. Все пак е наложително да се внесе яснота по отношение на някои важни моменти, свързани с определянето на тези паметници. Прилагането на конкретно-исторически подход е задължителен при анализ на мегалитните комплекси от един географски ареал. И в този случай хронологията на паметниците (доколкото е възможно да бъде прецизирана) е от съществено значение за определяне момента на появата на тези паметници, за тяхното развитие, за вписването им в селищната система на конкретен период от историческото развитие на населението от региона. Съвсем друг е въпросът за повторната и понататъшна употреба на тези паметници, семантиката с която са натоварени, паралелност на ритуалите или диахронност на културния феномен. Много перспективен, обаче се оказва подхода в чисто културологичен план, ако се проследи кои мегалитни паметници, кои типове и в кои региони продължават да се употребяват от съвременното население като сакрални

центрове. Без да е задължителност модерните ритуали и практики да са точна и коректна реминисценция на култовите практики в Древността.

Много важно при анализа е да се отграничат паметниците, които имат повече или по-малко сигурни данни - класическите мегалитни паметници, планинските скални светилища, ямните комплекси и пр. Постигнатите резултати, следва да се обобщят и после да се направи синтез и по отношение на останалите паметници, обозначени като мегалитни комплекси за да се провери наличието (или отсъствието) на повторемост, системност, общност на ритуалите и култовите практики и пр. Връзката между паметниците от тип, който няма директни практически функции и идентифицираните култови места, все още не е категорично доказана и до голяма степен е хипотетична.

По съществени приноси на дисертационния труд на Антон Генов могат да се търсят в няколко посоки.

- Несъмнен плюс на работата е, опитът да се подходи комплексно към проблемите на мегалитните и скално-изсечените структури. На този етап от проучванията това е най-подходящия метод за изясняване проблемите, които този тип паметници поставят

- Извършена е огромна по количество теренна работа, посетени са и са анализирани голям брой обекти, със сакрални характеристики.

- Проучваните паметници са разгледани последователно, данните са подредени в стройна система, която прави изводите достатъчно всеобхватни, а възстановката на функциите и семантичната характеристика на паметниците - по-убедителни.

- Основния принос на дисертацията не е в разглеждането и подробното представяне на всички сакрални центрове от разглежданата територия, а опитите да се изработи комплексен модел, интердисциплинарен подход, приложим при тяхното проучване. Избраният подход - да се очертаят характеристиките, семантичните аспекти и функциите на елементи от природната среда, както и тяхното "сакрализиране" и после работа с конкретни паметници в отделните територии, има своите плюсове, но крие и много рискове.

- Привлечената и ползвана в проучването литература, касае различни аспекти от интердисциплинарното изследване на скалните свещицища. Предложената литература е в достатъчно голямо количество и показва добро познание на отразените в разработките проблеми.

Като цяло в дисертационния труд има редица смели решения, базирани на достиженията на различни научни дисциплини, които представят проблемите на скалните центрове в нова светлина. Издигнатите тези не са крайни решения (а и не претендират за подобна роля), но са хипотези, които предстои да се допълват, обогатяват или коригират при новите проучвания в тази област.

- Въпросът за генезиса на паметниците е един от основните проблеми. Възможностите за неговото решение са разгледани в дисертацията и то с оглед на "глобалното разпространение на култовите обекти с мегалитен и скално-изсечен характер". Проявената съдържаност и определена доза предпазливост са напълно уместни при подобен род разработки, при които не се очаква окончателно решение на проблеми от подобен ранг, а по-скоро тяхното представяне в информирана, коректна и достатъчно последователна среда.

- Направените анализи, обобщения и хипотези в отделните части на дисертацията са коректно и адекватно обобщени в края на всяка глава и са добра основа за бъдещи изводи от по-общ характер.

Предложеният преглед на проучванията е сравнително добре представен като проблематика. Необходимо е по-стриктно спазване на хронологическия и проблемно-историческия подход. В този смисъл би трябвало по-ясно да се очертаят ролята и значението на отделните научни дисциплини, които третират проблемите на скалните свещицища. Техните възможности, техните достижения и ограничения при проучването на този тип паметници.

При определяне на границите на разглеждания ареал трябва да бъдат изяснени природо-географските особености на региона, неговите геоморфоложки характеристики. Още повече, че тези елементи играят съществена роля при анализа на свещенните места, опитите да се определят техните функционални и семантични аспекти. В дисертацията е

възприет точно такъв подход, сакралните центрове са ситуирани в конкретни географски зони и ареали. От тук могат да се правят изводи в посока изясняване ролята на природните дадености при формиране на системите от "свещенни места", значението и влиянието на политическата действителност в този процес, както и комбинацията между тези два фактора.

В трета глава са разгледани някои сакрални паметници от Източни Родопи, които не са обект на предлагания дисертационен труд. Съпоставките със ситуацията в двата дяла на Родопите могат да се правят на ниво обобщения за особеностите на изток и на запад, както и коментар на причините довели до подобна картина. Всъщност, въпросът има ли успоредици в процесите в двата основни дяла на планината, как се проявяват и какво обяснение би могло да се даде по отношение на различни исторически периоди е тема, много по-обширна от рамките на един дисертационен труд.

Едно подобно проучване се нуждае от приложен към него в достатъчно количество картен материал, който да постави разглежданите процеси в географски контекст. Освен за по-добрата информираност относно местоположението на разглежданите обекти, картата допринася за илюстрация и подкрепа на направените в текста изводи.

В заключение могат да се направят някои общи наблюдения, относно предложения дисертационен труд. Разработен е един сравнително стар проблем в българската историческа книжнина, който обаче има нови аспекти, нови методически, нови интердисциплинарни възможности за анализ и обобщения. Налице е едно добро представяне на всички тези обстоятелства по отношение на един тип паметници в определен регион, потърсено е и мястото на тези паметници сред подобните културни феномени в много широк ареал и в много широки хронологически граници. Предложени са смели реконструкции, широко обхватни възстановки на ритуали, култови практики, усвояване на природни феномени и приобщаването им в сакралните представи на древните обитатели по нашите земи. Далеч не всички хипотези на автора са безспорни, но аргументацията при тяхното формулиране задължава бъдещите проучватели да се съобразяват с тях.

Всичко казано до тук ме кара да предложа на почитаемото научно жури да присъди на докторант Антон Иванов Генов образователната и научна степен „ДОКТОР” в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата”. Декларирам своето намерение при гласуването твърдо да подкрепя това предложение като ще гласувам "ЗА"

Доц. д-р Алексей Гоцев

05.01.2017 г.

София